

EDÍCIA CIVILIZÁCIA

HANNAH ARENTOVÁ

PÔVOD TOTALITARIZMU

I-III

Naša budúcnosť nebola nikdy také nepredvídateľná, nikdy nezávisela do takej miery od politických síl, od ktorých nemožno s dôverou očakávať, že sa budú riadiť zákonitosťami zdravého rozumu a vlastného záujmu – teda od síl, ktoré podľa štandardov iných storočí pôsobia ako číre Sialensko.

premedia

MODERNÉ DEJINY

HANNAH ARENDTOVÁ: EICHMANN V JERUZALEME

Kniha o súdnom procese s nacistickým zločincom Adolfom Eichmannom v roku 1961 vyvolala v čase svojho prvého vydania veľký záujem, ale aj pobúrenie. Eichmanna uniesli z Argentíny do Izraela, kde bol obvinený, že bol jedným z hlavných strojcov konečného riešenia židovskej otázky.

Kniha koncipovaná ako reportáž je zároveň historickým svedectvom, filozofickou úvahou a pojednaním o rôznych výkladoch práva. Opakuje sa v nej dilema z norimberských procesov, kde sa obžalovaní obhajovali tým, že len poslúchali rozkazy.

Arendtová napísala nepohodlnú knihu. Jej portrét Eichmanna nezodpovedal tradičnej predstave vojnového zločincina ako psychopata a brutálneho vraha, namiesto toho tu máme podivný produkt svojej doby s dušou byrokrata. Vášnivé diskusie vyvolali jej pasáže o židovských radách, ktoré sa svojim spôsobom podieľali na hladkom priebehu likvidácie židovského obyvateľstva. Tretí problém sa týkal jej kritiky samotného procesu a spôsobu, akým bol vedený. Dnes, s odstupom viac než päťdesiatich rokov, kniha patrí medzi najvýraznejšie míľniky v uvažovaní nielen o holokauste, ale aj o rizikách modernej spoločnosti.

Vyšlo v preklade Igora Otčenáša, 376 strán

HANNAH ARENTOVÁ

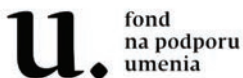
PÔVOD
TOTALITARIZMU

Z angličtiny preložil Igor Otčenáš

premedia

Edícia CIVILIZÁCIA, ôsmy zväzok

Preklad a vydanie tejto knihy podporil z verejných zdrojov
formou štipendia a dotácie Fond na podporu umenia

Hannah Arendtová: Pôvod totalitarizmu I-III

Prvé vydanie

Copyright © 1976, 1968, 1966, 1958, 1951, 1948 by Hannah Arendt

Copyright © renewed 1996, 1994 by Lotte Kohler

Copyright © renewed 1979 by Mary McCarthy West

Published by special arrangement with Houghton Mifflin Harcourt Company

Translation © Igor Otčenáš, 2018

Slovak edition © Premedia, 2018

ISBN 978-80-8159-618-6

HENRICHOWI BLÜCHEROVI

OBSAH

Predslov k prvému vydaniu	11
Predslov k prvej časti: Antisemitizmus	14
Predslov k druhej časti: Imperializmus	21
Predslov k tretej časti: Totalitarizmus	29

PRVÁ ČASŤ – ANTISEMITIZMUS

PRVÁ KAPITOLA:

Antisemitizmus ako urážka zdravého rozumu	49
---	----

DRUHÁ KAPITOLA:

Židia, národný štát a zrod antisemitizmu	58
I: Dvojnárodnosti emancipácie a židovský bankár	58
II: Raný antisemitizmus	77
III: Prvé antisemitské strany	85
IV: Ľavicový antisemitizmus	92
V: Zlatý vek bezpečia	102

TRETIA KAPITOLA:

Židia a spoločnosť	106
I: Medzi páriom a parvenu	108
II: Mocný čarodejník	122
III: Medzi necnosťou a zločinom	135

ŠTVRTÁ KAPITOLA:

Dreyfusova aféra	146
I: Fakty o prípade	146
II: Tretia republika a francúzske židovstvo	153

III:	Armáda a duchovenstvo proti republike	158
IV:	Ľud a luza	166
V:	Židia a dreyfusovci	178
VI:	Milosť a jej význam	180

DRUHÁ ČASŤ – IMPERIALIZMUS

PIATA KAPITOLA:

	Politická emancipácia buržoázie	185
I:	Expanzia a národný štát	186
II:	Moc a buržoázia	199
III:	Spojenectvo luzy a kapitálu	212

ŠIESTA KAPITOLA:

	Rasové myslenie pred rasizmom	226
I:	„Rasa“ aristokratov proti „národu“ občanov	230
II:	Rasová jednota ako náhrada za národnú emancipáciu	234
III:	Nový kľúč k dejinám	240
IV:	„Práva Angličanov“ verzus práva ľudí	246

SIEDMA KAPITOLA:

	Rasa a byrokracia	257
I:	Prízračný svet čierneho kontinentu	259
II:	Zlato a rasa	271
III:	Imperialistický charakter	283

ÔSMA KAPITOLA:

	Kontinentálny imperializmus: panhnutia	300
I:	Kmeňový nacionalizmus	306
II:	Dedičstvo bezzákonosti	323
III:	Strana a hnutie	331

DEVIATA KAPITOLA:

	Rozpad národného štátu a koniec práv človeka	351
I:	„Národ menších“ a ľudia bez štátnej príslušnosti	354
II:	Zmätky s právami človeka	378

TRETIA ČASŤ – TOTALITARIZMUS

DESIATA KAPITOLA:

Beztriedna spoločnosť	395
I: Masy	395
II: Dočasné spojenectvo luzy s elitou	419

JEDENÁSTA KAPITOLA:

Totalitné hnutia	435
I: Totalitná propaganda	435
II: Totalitná organizácia	461

DVANÁSTA KAPITOLA:

Totalitarizmus pri moci	489
I: Takzvaný totalitný štát	493
II: Tajná polícia	523
III: Totálna nadvláda	544

TRINÁSTA KAPITOLA:

Ideológia a teror: nová forma vládnutia	570
---	-----

Bibliografia

Prvá časť: Antisemitizmus	592
Druhá časť: Imperializmus	601
Tretia časť: Totalitarizmus	609

*Weder dem Vergangenen anheimfallen noch
dem Zukünftigen. Es kommt darauf an, ganz
gegenwärtig zu sein.*

KARL JASPERS

PREDSLOV K PRVÉMU VYDANIU

DVE SVETOVÉ VOJNY za života jednej generácie, oddelené nepretržitou reťazou miestnych konfliktov a revolúcií, po ktorých nenasledovala žiadna mierová dohoda pre porazených ani úľava pre víťaza, sa skončili v očakávaní tretej svetovej vojny medzi dvoma zostávajúcimi svetovými mocnosťami. Tento moment očakávania je ako ticho, ktoré sa rozprestrie, keď zomrú všetky nádeje. Už nedúfame v konečnú obnovu starého svetového poriadku so všetkými jeho tradíciami ani v reintegráciu máš piatich kontinentov uvrhnutých do chaosu, ktorý vyvolalo násilie vojen a revolúcií a rastúci rozklad všetkého, čo od toho zatiaľ zostalo ušetrené. V najrozmanitejších podmienkach a za najrôznejších okolností pozorujeme vývoj rovnakých fenoménov – bezdomovstva v bezprecedentnom rozsahu a vykorenenosti v nevidanej hĺbke.

Naša budúcnosť nebola nikdy taká nepredvídateľná, nikdy nezávisela do takej miery od politických síl, od ktorých nemožno s dôverou očakávať, že sa budú riadiť zákonitostami zdravého rozumu a vlastného záujmu – teda od síl, ktoré podľa štandardov iných storočí pôsobia ako číre šialenstvo. Ľudstvo akoby sa rozdelilo na tých, ktorí veria v ľudskú všemocnosť (ktorí si myslia, že ak človek vie organizovať masy, tak je možné všetko), a tých, pre ktorých sa bezmocnosť stala hlavnou skúsenosťou ich života.

Na úrovni historického náhľadu a politického myslenia prevažuje mylne ponímaná všeobecná zhoda, že základná štruktúra všetkých civilizácií sa nachádza v zlomovom bode. Môže sa síce zdať, že v niektorých častiach sveta je táto zhoda zachovaná lepšie než inde, nikde sa však nemôže stať vodidlom pre všetky možnosti storočia ani poskytnúť primeranú odpoveď na jeho hrôzy. Často sa zdá, že bližšie k centru týchto udalostí je zúfalá nádej a zúfalý strach než vyvážený úsudok a umiernený náhľad. Na hlavné udalosti našej doby zabudli rovnako dôsledne tí, ktorí sa oddali viere v nevyhnutnosť skazy, aj tí, ktorí si osvojili neuvážený optimizmus.

.....

Táto kniha bola napísaná na podloží neuváženého optimizmu i bezbrehého zúfalstva. Hovorí sa, že pokrok a zmazanie sú dve strany jednej mince, že sú to články povery, nie viery. Bola napísaná v presvedčení, že by malo byť možné objaviť skryté mechanizmy, ktoré rozomleli všetky tradičné prvky nášho politického a duchovného sveta na konglomerát, v ktorom všetko akoby stratilo svoju osobitnú hodnotu a stalo sa nerozpoznateľným pre ľudské chápanie a nepoužiteľným na ľudský účel. Poddať sa čisto tomuto procesu dezintegrácie sa stalo neodolateľným pokušením nielen preto, že sa to javilo ako falošná veľkosť „historickej nevyhnutnosti“, ale aj preto, lebo sa všetko začalo zvonku javiť ako neživé, bezkrvné, nezmyselné a neskutočné.

Presvedčenie, že všetko, čo sa deje na tejto planéte, musí človek pochopiť, môže viesť k interpretácii histórie bežnými frázami. Pochopiť neznamená odmietnuť odporné, odvodiť bezprecedentné z precedensov alebo vysvetliť fenomény takými analógiami a zovšeobecneniami, vďaka ktorým nebudeme vnímať dôsledky reality a šok zo skúsenosti. Skôr to znamená preskúmať a vedome niesť bremeno, ktoré na nás položilo naše storočie – teda ani nepopierať jeho existenciu, ani sa nepoddať odovzdane jeho ťarche. Stručne povedané, pochopiť znamená pristupovať k realite nepredpokajato, vnímavo a súčasne ju strpieť – nech by bola akákoľvek.

V tomto zmysle musí byť možné čeliť a porozumieť ohromujúcemu faktu, že sa taký nepatrný (a vo svetovej politike taký nedôležitý) fenomén ako židovská otázka a antisemitizmus stal katalyzátorom najprv nacistického hnutia, potom svetovej vojny a napokon vzniku tovární na smrť. Alebo grotesknej disparite medzi príčinou a následkom, ktorá uviedla éru imperializmu, keď hospodárske ťažkosti viedli v priebehu niekoľkých desaťročí k zásadnej transformácii politických okolností na celom svete. Alebo zvláštnemu rozporu medzi neskrývane proklamovaným cynickým „realizmom“ totalitných hnutí a ich nápadným opovrhovaním celkovou textúrou reality. Alebo dráždivému nesúladu medzi skutočnou mocou moderného človeka (väčšou než kedykoľvek predtým, ba až takou, že by mohol spochybniť samotnú existenciu svojho vlastného univerza) a jeho neschopnosťou žiť a chápať zmysel sveta vytvoreného vlastnou silou.

Totalitný pokus dobyť svet a totálne ho ovládnuť je ničivou cestou zo všetkých slepých uličiek. Jeho víťazstvo môže súčasne znamenať zničenie ľudstva; kdekoľvek sa totalitarizmus dostal k moci, začal ničiť samotnú podstatu človeka. No obrátiť sa chrbtom k ničivým silám storočia nemá veľký zmysel.

Problém je, že naša doba čudným spôsobom prepletá dobré so zlým, že bez imperialistickej „expanzie pre expanziu“ by sa svet nikdy nemo-

hol stať jedným; bez buržoázneho politického nástroja „moci pre moc“ by nemohla byť nikdy odhalená mohutnosť ľudskej sily; bez falošného sveta totalitných hnutí, v ktorých sa s bezprecedentnou čírosťou vyjasnili základné neistoty našej doby, by sme sa mohli dostať na pokraj záhuby a pritom si vôbec neuvedomiť, čo sa to vlastne stalo.

A ak je pravda, že absolútne zlo sa objavuje v konečných štádiách totalitarizmu (absolútne preto, lebo už nemôže byť odvodené z ľudskeho pochopiteľných motívov), tak je pravda aj to, že bez neho by sme možno nikdy nepoznali skutočne radikálnu povahu zla.

Antisemitizmus (nielen nenávisť k Židom), imperializmus (nielen dobýjanie), totalitarizmus (nielen diktatúra) – jeden po druhom s čoraz väčšou brutalitou demonštrovali, že ľudská dôstojnosť potrebuje záruku, ktorú je možné nájsť iba v novom politickom princípe, v novom zákone na zemi, ktorého platnosť musí tentoraz pochopiť celé ľudstvo, hoci jeho moc musí zostať prísne obmedzená, zakorenená a kontrolovaná novými definovanými teritoriálnymi entitami.

Už si nemôžeme dovoliť zobrať to, čo bolo dobré v minulosti, a nazvať to proste svojím dedičstvom, zbaviť sa zlého a jednoducho to považovať za mŕtve bremeno, ktoré čas sám od seba pochová v zabudnutí. Podzemný prúd dejín Západu konečne vyšiel na povrch a zmocnil sa dôstojnosti našej tradície. Toto je realita, v ktorej žijeme. A to je dôvod, prečo sú márne všetky snahy uniknúť pred temnom prítomnosti do nostalgie doposiaľ nedotknutej minulosti alebo do zabudnutia očakávajúceho lepšiu budúcnosť.

Hannah Arendtová

leto 1950

PREDSLOV K PRVEJ ČASTI: ANTISEMITIZMUS

ANTISEMITIZMUS ako sekulárna ideológia 19. storočia – podľa pomenovania, nie však podľa obsahu neznáma až do sedemdesiatych rokov 19. storočia – a náboženská nenávisť voči Židom, podnecovaná vzájomným nepriateľstvom dvoch súperiacich vyznaní, zjavne nie sú jedno a to isté; dokonca je otvorenou otázkou, do akej miery to prvé odvodzuje svoje argumenty a emocionálnu pôsobivosť od toho druhého. Predstava nepre-rušovanej reťaze prenasledovaní, vyhnaní a masakrov od konca Rímskej ríše cez stredovek a novovek až po našu éru, často navyše vyšperkovaná myšlienkou, že moderný antisemitizmus je len sekularizovanou verziou ľudových stredovekých povier,¹ nie je o nič scestnejšia (hoci je, samozrejme, menej škodlivá) než zodpovedajúca antisemitská predstava o tajnej židovskej spoločnosti, ktorá vládla, prípadne sa o to snažila, svetu od staroveku. Z historického hľadiska je ruptúra medzi neskorým stredovekom

.....
¹ Posledným príkladom tohto názoru je dielo Normana Cohna *Warrant for Genocide. The myth of the Jewish world-conspiracy and the "Protocols of the Elders of Zion"*, New York, 1966. Autor začína implicitnou negáciou myšlienky, že vôbec existuje niečo ako židovská história. Podľa neho sú Židia „ľudia, ktorí... žijú roztrúsene po Európe od Lamanšského prielivu až po riekú Volgu a majú veľmi málo spoločného, s výnimkou svojich predkov ako stúpcov židovskej viery“ (s. 15). Naopak, antisemiti sa môžu hlásiť k priamemu a neprerušnému rodokmeňu v priestore a v čase od stredoveku, keď „Židov považovali za agentov Satana, vyznávačov diabla, démonov v ľudskej podobe“ (s. 41). Jediným obmedzením tohto paušalizujúceho zovšeobecnenia, ktoré učený autor diela *Pursuit of the Millenium* pripúšťa, je fakt, že sa zaoberá iba tým „najbrutálnejším druhom antisemitizmu, ktorý vedie k masakrom a k pokusu o genocídu“ (s. 16). Autor knihy sa zároveň dosť urputne snaží dokázať, že „masové nemecké obyvateľstvo nebolo v skutočnosti nikdy sfanatizované proti Židom“ a že ich vyhladenie „organizovali a v rozhodujúcej miere uskutočnili profesionáli z jednotiek SD a SS“, teda z organizácií, ktoré „v žiadnom prípade nepredstavujú typickú zmes nemeckej spoločnosti“ (s. 212 nn.). Človek by si prial, aby toto pranie bolo skutkom! Výsledkom je, že sa toto dielo číta, akoby ho napísal na základe svojich smutných spomienok niekedy pred štyridsiatimi rokmi nejaký premúdreňý člen *Verein zur Bekämpfung des Antisemitismus*.

a modernou dobou, pokiaľ ide o židovskú otázku, ešte výraznejšia než zlom medzi rímskym starovekom a stredovekom alebo priepasť – často považovaná za najdôležitejší míľnik v histórii židovskej diaspóry –, ktorá oddeľovala katastrofy prvých krížových výprav od raného stredoveku. Táto ruptúra trvala takmer dve storočia, od 15. do konca 16. storočia, a počas nej boli vzťahy medzi Židmi a nežidovským obyvateľstvom na historicky najnižšom bode, čo sa týkalo aj židovského „nezájmu o situáciu a udalosti vonkajšieho sveta“, následkom čoho sa judaizmus stal „viac než kedykoľvek uzatvoreným systémom“. Práve v tejto dobe si Židia bez vonkajšieho zasahovania začali myslieť, že „rozdiel medzi židovstvom a ostatnými národmi nebol v zásade rozdielom vyznania a viery, ale vnútornej podstaty“ a že staroveká dichotómia medzi Židmi a Nežidmi má „skôr rasový pôvod, než že by išlo o doktrinálny rozpor.“² Tento posun v hodnotení cudzej povahy židovského národa, ktorý sa stal u nežidovského obyvateľstva všeobecne rozšíreným až oveľa neskôr, v dobe osvietenstva, je očividne podmienkou sine qua non zrodu antisemitizmu, pričom je do istej miery dôležité poznamenať, že k tomu došlo najprv v rámci židovskej sebainterpretácie a zhruba v čase rozpadu európskeho kresťanstva na tie etnické skupiny, ktoré sa neskôr politicky sebvyrhanili v systéme moderných národných štátov.

História antisemitizmu je podobne ako história nenávisťi k Židom súčasťou a kusom dlhého a komplikovaného príbehu vzťahov medzi Židmi a Nežidmi v podmienkach židovského rozptýlenia. Do polovice 19. storočia prakticky neexistoval záujem o túto históriu, čo sa časovo zhodovalo s nástupom antisemitizmu a jeho zúrivou reakciou na emancipované a asimilované židovstvo – to bola nepochybne tá najhoršia možná konštelácia na vytvorenie spoľahlivých historických záznamov.³ Odvtedy vychádza židovská i nežidovská historiografia z mylnej premisy – hoci

² Všetky citáty pochádzajú z diela Jacoba Katza *Exclusiveness and Tolerance, Jewish-Gentile Relations in Medieval and Modern Times*, New York, 1962 (kapitola 12). Ide o naskrze originálnu štúdiu, napísanú na najvyššej úrovni, ktorá by naozaj mala rozmetať „mnohé obľúbené predstavy moderného židovstva“, ako tvrdí obálka knihy, čo sa jej však nepodarilo, pretože ju tlač úplne ignorovala. Katz patrí k mladšej generácii židovských historikov, z ktorých mnohí učia na Jeruzalemskej univerzite a publikujú v hebrejčine. Je tak trochu záhadou, prečo sa ich diela v tejto krajine neprekladajú a neuverejňujú oveľa rýchlejšie. S nimi sa totiž naozaj končí „plačlivá“ prezentácia židovskej histórie, proti ktorej protestoval Salo W. Baron už takmer pred štyridsiatimi rokmi.

³ Je zaujímavé, že prvý moderný židovský historik J. M. Jost, ktorý písal v Nemecku v polovici minulého storočia, bol oveľa menej náchylný k všeobecným predsudkom sekulárnej židovskej historiografie než jeho renomovanejší nasledovníci.

zväčša z opačných dôvodov – obmedzovať sa na prvky nepriateľstva z kresťanských a zo židovských zdrojov a zdôrazňovať série katastrof, vyhnaní a masakrov, ktoré sprevádzali židovskú históriu, rovnako ako sprevádzali ozbrojené i neozbrojené konflikty, vojna, hladomor a morové epidémie históriu Európy. Netreba dodávať, že to bola židovská história so svojou silnou polemickou a apologetickou zaujatosťou, ktorá si zobrala za svoje viesť záznamy o protižidovskej nenávisti v kresťanskej histórii, kým antisemitom zostalo sledovať intelektuálne nevelmi odlišné záznamy starovekých židovských orgánov. Keď sa dostala na svetlo táto židovská tradícia často násilného antagonizmu voči kresťanom a Nežidom, „široká židovská verejnosť nebola iba pobúrená, ale aj úprimne ohromená,“⁴ ako dobre sa jej hovorcovi podarilo presvedčiť samých seba a všetkých ostatných o neexistujúcom fakte, že židovské odlúčenie bolo výhradne dôsledkom nepriateľstva nežidovského obyvateľstva a nedostatku osvety. Judaizmus, ako teraz tvrdili predovšetkým židovskí historici, bol vždy nadradený iným vierovyznaniam, pretože veril v ľudskú rovnosť a toleranciu. To, že táto sebaklamná teória, sprevádzaná presvedčením o tom, že židovský národ bol vždy pasívnym trpiacim objektom kresťanského prenasledovania, v skutočnosti prispela k prežitiu a modernizácii starého mýtu o vyvolenosti a v konečnom dôsledku viedla k novým a veľmi komplikovaným metódam vydeľovania, predurčeným na potvrdenie starovekej dichotómie, môže vari poslúžiť ako ironický výsmech tých, ktorí sa z akýchkoľvek dôvodov usilujú prikrášľovať politické fakty a historické záznamy a manipulovať nimi. Pretože ak mali Židia niečo spoločné so svojimi nežidovskými susedmi, pokiaľ išlo o podporu ich novo proklamovanej rovnosti, bola to práve oná nábožensky podmienená, vzájomne nepriateľská minulosť, prekypujúca na najvyššej úrovni kultúrnou bohatosťou v rovnakej miere, ako prekypovala fanatizmom a primitívnymi poverami na úrovni nevzdelaných más.

Ale aj iritujúce stereotypy tohto typu židovskej historiografie spočívajú na oveľa solídnejšom základe historických faktov, než ho predstavovali prekonané politické a spoločenské potreby európskeho židovstva 19. a začiatku 20. storočia. Kým židovská kultúrna história bola nekonečne rôznorodejšia, než sa predpokladalo, a príčiny katastrof sa odlišovali podľa historických a geografických okolností, je pravda, že sa odlišovali väčšmi v nežidovskom prostredí než v židovských obciach. Toto osudové nepochopenie, pretrvávajúce v populárnych prezentáciách židovskej

.....
⁴ J. Katz, cit. d., s. 196.

histórie, spôsobili dva veľmi reálne faktory. Po zničení chrámu nemali Židia nikde a nikdy svoje vlastné územie a svoj vlastný štát; ich fyzická existencia vždy závisela od ochrany nežidovských úradov, hoci im zostali isté prostriedky na sebaobranu, ako bolo právo nosiť zbraň, zaručené „Židom vo Francúzsku a v Nemecku až do 13. storočia.“⁵ To však neznamená, že by Židom vždy upierali moc, hoci je pravda, že v každom násilnom spore, nech bol jeho dôvod akýkoľvek, boli Židia nielen zraniteľní, ale aj bezmocní, a preto bolo iba prirodzené, najmä počas storočí úplného odcudzenia, ktoré predchádzali ich vzostupu k politickej rovnoprávnosti, že všetky výbuchy násilia pociťovali len ako opakovanie toho istého javu. Ba čo viac, židovská tradícia chápala katastrofy v duchu mučeníctva, ktoré má historický základ v prvých storočiach nášho letopočtu, keď museli Židia i kresťania vzdorovať Rímskej ríši, ako aj v stredoveku, keď mali Židia otvorenú možnosť podrobiť sa krstu a tým sa vyhnúť prenasledovaniu, hoci dôvody násilia neboli náboženské, ale politické a hospodárske. V dôsledku tejto konštelácie faktov vznikla optická ilúzia, ktorej odvetdy podliehajú židovskí i nežidovskí historici. Historiografia sa „až doposiaľ zaoberala väčšmi kresťanskou odľukou od Židov než naopak,“⁶ následkom čoho zastierala inak dôležitejší fakt, že pre židovskú históriu malo väčší význam oddelovanie od nežidovského sveta a konkrétnejšie od kresťanského prostredia, než to bolo v opačnom prípade, a to zo zrejmeho dôvodu, že prežitie národa ako definovanej entity záviselo od tohto dobrovoľného oddelenia a nie, ako sa vždy predpokladalo, od nepriateľstva kresťanov a ľudí nežidovského pôvodu. Až v 19. a 20. storočí, po emancipácii a s rozširujúcou sa asimiláciou, začal hrať antisemitizmus istú úlohu pri zachovávaní národa, pretože len vtedy sa Židia začali usilovať o prijatie do nežidovskej spoločnosti.

Hoci protizidovské zmýšľanie bolo v 19. storočí medzi vzdelanými vrstvami v Európe pomerne rozšírené, antisemitizmus ako ideológia zostával až na pár výnimiek výsadou bláznov vo všeobecnosti a pomätencov z okraja spoločnosti konkrétne. Ešte aj pochybné výplody židovských apologétov, ktoré nikdy nepresvedčili nikoho okrem presvedčených, boli v porovnaní s tým, čo ponúkali nepriatelia Židov, pokiaľ išlo o historický výskum, žiarivým príkladom erudície a učenosti.⁷ Keď som po skončení vojny viac ako desať

⁵ Tamtiež, s. 6.

⁶ Tamtiež, s. 7.

⁷ Jedinou výnimkou je antisemitský historik Walter Frank, vedúci nacistického Ríšskeho inštitútu pre dejiny Nového Nemecka (*Reichsinstitut für Geschichte des Neuen Deutschlands*) a redaktor deviatich dielov *Forschungen zur Judenfrage*, 1937 – 1944.

rokov pripravovala materiál na túto knihu z dokumentárnych zdrojov a niekedy vynikajúcich monografií, neexistovalo jediné celkové spracovanie tejto témy, ktoré by zodpovedalo tým najelementárnejším zásadám historického výskumu. Odvtedy sa situácia takmer nezmenila. Je to o to poľutovaniahodnejšie, že potreba nestranného, pravdivého spracovania židovskej histórie sa v ostatnom čase stala naliehavejšou než kedykoľvek predtým. Politický vývoj 20. storočia uvrhol židovský národ do búrlivých udalostí; židovská otázka a antisemitizmus ako relatívne nevýznamné javy, pokiaľ išlo o svetovú politiku, sa stali katalyzátorom najprv vzostupu nacistického hnutia a ustanovenia organizačnej štruktúry tretej ríše, v ktorej musel každý občan dokázať, že nie je Žid, potom svetovej vojny, ktorej krutosť prekročila všetky hranice, a napokon bezprecedentného zločinu genocídy uprostred západnej civilizácie. Považovala som za samozrejmé, že to všetko si vyžaduje nielen nárek a odsúdenie, ale aj pochopenie. Táto kniha je pokusom porozumieť tomu, čo sa na prvý, ale aj na druhý pohľad javí proste ako nepochopiteľné.

Pochopiť neznamená odmietnuť odporné, odvodiť bezprecedentné z precedensov alebo vysvetliť fenomény takými analógiami a zovšeobecneniami, vďaka ktorým nebudeme vnímať dôsledky reality a šok zo skúsenosti. Skôr to znamená preskúmať a vedomo niesť bremeno, ktoré na nás položili udalosti – teda ani nepopierať jeho existenciu, ani sa nepoddať odovzdane jeho ťarche, ako keby všetko, čo sa skutočne stalo, nemohlo byť inak. Stručne povedané, pochopiť znamená pristupovať k realite nepredpokato, vnímavo a súčasne jej vzdorovať – nech by bola akákoľvek.

Toto porozumenie si vyžaduje istú znalosť židovskej histórie v Európe 19. storočia a sprievodného rozvoja antisemitizmu, hoci to samotné ešte nepostačuje. V nasledujúcich kapitolách sa zaoberám iba tými prvkami histórie 19. storočia, ktoré naozaj patria k „pôvodu totalitarizmu“. Zatiaľ ešte nik nenapísal súhrnnú históriu antisemitizmu a táto úloha presahuje rozsah tejto knihy. Pokiaľ táto medzera pretrváva, existuje z odborného hľadiska primerané oprávnenie uverejniť nasledujúce kapitoly ako nezávislý príspevok k celkovej histórii, hoci boli pôvodne zamýšľané ako súčasť prehistórie totalitarizmu. Navyše to, čo platí o histórii antisemitizmu a čomu sa rešpektovaní historici starostlivo vyhýbali, totiž to, že sa dostala rúk nežidovským bláznom a židovským apológom, platí *mutatis mutandis* takmer pre všetky prvky, ktoré neskôr vykryštalizovali do nového totalitného javu, pričom si ich sotva všimla učená i laická verejnosť, pretože patrili k podzemnému prúdu európskej histórie, kde mohli skryté

pred svetlom verejnosti a pozornosťou učencov nadobudnúť naskrze neočakávanú nákazlivosť.

Až keď sa tieto podzemné prúdy vykryštalizovali vo svojej katastrofickej podobe, vyrazili na povrch a dostali sa do pozornosti verejnosti, objavila sa tendencia jednoducho stotožniť totalitarizmus s jeho prvkami a pôvodcom – akoby bolo možné každý výbuch antisemitizmu, rasizmu či imperializmu označiť ako „totalitarizmus“. Tento falošný postoj je rovnako zavádzajúci pri hľadaní historickej pravdy, ako je škodlivý pre politický úsudok. Totalitná politika – zďaleka nie jednoducho antisemitská, rasistická, imperialistická či komunistická – používa a zneužíva vlastné ideologické a politické prvky, až sa podstata jej faktickej reality, z ktorých pôvodne ideológie odvodili svoju silu a propagačnú hodnotu – napríklad realita triedneho boja alebo konflikt záujmov medzi Židmi a ich susedmi –, úplne vytratí. Bola by iste veľká chyba podceňovať úlohu, ktorú zohral a stále zohráva číry rasizmus v riadení štátov amerického Juhu, no bol by ešte väčší omyl, keby sme došli k retrospektívnemu záveru, že viac ako storočie vládol v Spojených štátoch totalitarizmus. Jediným priamym, nefalšovaným dôsledkom antisemitského hnutia 19. storočia nebol nacizmus, ale naopak sionizmus, ktorý, prinajmenšom v západnej ideologickej podobe, predstavoval istý druh kontraideológie, „odpoveď“ na antisemitizmus. Z toho však nevyplýva, že židovské sebauvedomenie bolo iba výtvorom antisemitizmu; dokonca i povrchná znalosť židovskej histórie, ktorej ústredným problémom od babylonského exilu bolo vždy prežitie národa v prevažne nepriaznivých podmienkach rozptýlenia, by mala rozptýliť najnovší mýtus, ktorý sa stal módnym v intelektuálnych kruhoch po Sartrovej „existenciálnej“ interpretácii *toho* Žida ako niekoho, koho považujú za Žida a definujú ako Žida tí ostatní.

Vari najlepšou ilustráciou rozdeľovania a spájania predtotalitného a totalitného antisemitizmu je absurdný príbeh „Protokolov sionských mudrcov“. To, že nacisti využili tento podvrh ako príručku na dobytie sveta, určite nie je súčasťou histórie antisemitizmu, ale iba touto históriou sa môže vysvetliť, prečo bola táto preukázateľná táranina dostatočne vierohodná, aby sa stala vhodným nástrojom protižidovskej propagandy. Na druhej strane sa však touto históriou nedá vysvetliť, prečo sa totalitný nárok na svetovládu, uplatňovaný členmi a metódami tajnej spoločnosti, mal stať prítlačlivým politickým cieľom. Táto politicky (hoci nie propagandisticky) oveľa relevantnejšia funkcia má všeobecne korene v imperializme, v jeho vysoko výbušnej kontinentálnej verzii, konkrétne v takzvaných pahnutiach.

Táto kniha je obmedzená v čase a priestore, ako aj v téme. Jej rozbor sa sústreďuje na židovskú históriu v strednej a západnej Európe od čias Židov pri panovníckych dvoroch až po Dreyfusovu aféru, pokiaľ bola relevantná vo vzťahu k zrodu antisemitizmu a ním ovplyvnená. Zaoberá sa antisemitskými hnutiami, ktoré boli ešte pomerne pevne založené na faktualnej realite charakteristickej pre vzťahy medzi Židmi a Nežidmi, to jest na úlohe, ktorú Židia zohrali pri rozvoji národného štátu na jednej strane a v nežidovskej spoločnosti na strane druhej. Vznik prvých antisemitských strán v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch 19. storočia je zlomovým bodom, keď došlo k prekročeniu obmedzenej, faktualnej základne záujmového konfliktu a preukázateľnej skúsenosti a otvorila sa cesta, na ktorej konci bolo „konečné riešenie“. Odvtedy v epoche imperialismu, po ktorej nasledovalo obdobie totalitných hnutí a totalitných vlád, už nie je možné izolovať židovskú otázku alebo antisemitskú ideológiu od problémov, ktoré v skutočnosti nemajú takmer žiadny súvis s realitami modernej židovskej histórie. A dôvodom nie je iba a nie primárne to, že tieto problémy zohrali takú významnú úlohu vo svetovom dianí, ale to, že antisemitizmus ako taký bol teraz použitý na vedľajšie účely, ktoré – hoci ich implementácia v konečnom dôsledku urobila zo Židov ich hlavné obete – ponechali všetky konkrétne židovské a protižidovské záujmy úplne bokom.

V druhom a treťom diele tejto práce čitateľ nájde imperialistické a totalitné verzie antisemitizmu 20. storočia.

PREDSLOV K DRUHEJ ČASTI: IMPERIALIZMUS

ZRIEDKAKEDY bolo možné datovať začiatok nejakého historického obdobia s takou presnosťou a len vzácnne sa dobovým pozorovateľom naskytla príležitosť byť svedkom jeho definitívneho konca, ako to bolo v prípade epochy imperializmu. Lebo imperializmus, ktorý vznikol z kolonializmu a zapríčinil ho nesúlad medzi systémom národného štátu a hospodárskym a priemyselným rozvojom v poslednej tretine 19. storočia, nezačal svoju politiku expanzie pre expanziu skôr ako okolo roku 1884 a tento nový variant mocenskej politiky sa odlišoval práve tak od národných vojnových výbojov v pohraničných vojnách, ako od skutočného budovania impéria v rímskom štýle. Jeho koniec, ktorý sa po „likvidácii impéria jeho veličenstva“, ktorej Churchill odmietol „predsať“, zdal nevyhnutný, sa stal dokonanou skutočnosťou vyhlásením nezávislosti Indie. To, že Briti dobrovoľne zrušili svoju koloniálnu nadvládu, zostáva dodnes jednou z najvýznamnejších udalostí dejín 20. storočia a po tom, ako sa to stalo, nemohol už žiadny európsky štát udržať svoje zámorské dŕžavy. Jedinou výnimkou je Portugalsko, ktorého zvláštna schopnosť pokračovať v boji, ktorý museli vzdať všetky ostatné európske koloniálne mocnosti, možno vychádza z jeho národnej zaostalosti a nie zo Salazarovej diktatúry, pretože to nebolo iba následkom slabosti alebo vyčerpania v dvoch vražedných vojnách za života jednej generácie, ale išlo aj o morálne zábrany a politické názory najrozvinutejších národných štátov, ktoré odrádzali od prijatia extrémnych opatrení, zavedenia „administratívnych masakrov“ (A. Carhill), ktoré by možno zlomili nenásilnú vzburu v Indii, a od pokračovania v „ovládaní podrobených rás“ (lord Cromer), lebo by to mohlo mať nanajvýš obávaný bumerangový efekt v materských krajinách. Keď sa konečne Francúzsko vďaka doposiaľ nedotknuteľnej autorite de Gaulla odvážilo vzdať Alžírsku, ktoré vždy považovalo za svoju súčasť podobne ako *département de la Seine*, zdalo sa, že bol prekročený bod, odkiaľ už niet návratu.

Akékoľvek by boli hodnoty tejto nádeje, keby po horúcej vojne proti nacistickému Nemecku nenasledovala studená vojna medzi sovietskym Ruskom a Spojenými štátmi, človek by pri spätnom pohľade na ostatné dve desaťročia musel odolávať pokušeniu vnímať ich ako dobu, keď sa dve najmocnejšie krajiny sveta usilovali získať najvýhodnejšiu pozíciu v konkurenčnom boji o nadvládu vo viac-menej rovnakých oblastiach, v ktorých európske národy vládli už predtým. V rovnakom duchu je človek v pokušení chápať nové váhavé zmiernenie napätia medzi Ruskom a Amerikou skôr ako výsledok objavenia sa tretej potenciálnej veľmoci Číny než ako zdravý a prirodzený dôsledok odtotalitarizovania sa Ruska po Stalinovej smrti. A keby mal ďalší vývoj potvrdiť platnosť týchto zvodných interpretácií, z historického hľadiska by to znamenalo, že sme znovu tam, kde sme začali, tentoraz však v ohromne zväčšenom rozsahu, to jest v imperialistickej epoche a na kolíznom kurze, ktorý viedol k prvej svetovej vojne.

Často sa hovorí, že Briti nadobudli svoje impérium bez cieľavedomej snahy, skôr v dôsledku automatických sklonov, keď neodolali tomu, čo sa zdalo možné a zvodné, než v dôsledku vedomej politiky. Ak je to tak, nemusí byť cesta do pekla dláždená iba príslovnými dobrými úmyslami – nemusia tam byť úmysly vôbec žiadne. A objektívne fakty, ktoré vyzývajú na návrat k imperialistickej politike, sú dnes naozaj také silné, že človek má nutkanie uveriť aspoň polovici tohto tvrdenia, nehľadiac na neúprimné ubezpečovanie o dobrých úmysloch z oboch strán – na jednej strane ide o americké „záväzky“ voči neudržateľnému statusu quo, skorumpovanému a nekompetentnému, a na druhej o ruské pseudorevolučné reči o vojnách za národné oslobodenie. Proces budovania národného štátu v zaostalých oblastiach, kde je nedostatok všetkých nutných podmienok pre národnú samostatnosť v presnom pomere s narastajúcim sterilným šovinizmom, vyústil do enormného mocenského vákua, o ktoré supervelmoci súperia o to urputnejšie, o čo viac sa vďaka vývoju nukleárnych zbraní ako posledného násilného prostriedku na „vyriešenie“ všetkých konfliktov zdá definitívne mimo hry priama konfrontácia medzi nimi. Každý konflikt medzi malými nerozvinutými krajinami v týchto rozľahlých oblastiach – či už ide o občiansku vojnu vo Vietname, alebo o národnostný konflikt na Blízkom východe – okamžite vyvolá potenciálnu či priamu intervenciu supervelmocí, hoci o samotných týchto konfliktoch či prinajmenšom o tom, ako bolo načasované ich vypuknutie, sa môžeme nazdávať, že sú výsledkom istej manipulácie, prípadne boli priamo vyvolané záujmami a manévrami, ktoré nemajú vôbec nič spoločné s konfliktmi a záujmami

regionálneho pôvodu. Nič nebolo pre mocenskú politiku imperialistickej epochy také charakteristické ako tento posun od lokalizovaných, obmedzených, a preto predvídateľných cieľov určených národnými záujmami k neobmedzenej honbe za čoraz väčšou mocou, ktorá môže zasiahnuť a zdevastovať celú zemeguľu bez akéhokoľvek národného a teritoriálne vymedzeného účelu, teda bez akéhokoľvek predvídateľného smeru. Tento úpadok sa stal zjavným aj na ideologickej úrovni, pretože slávna teória padajúceho domina, podľa ktorej sa americká zahraničná politika cíti zaviazaná viesť vojnu v jednej krajine kvôli integrite iných krajín, ktoré ani nie sú jej susedmi, je jasne novou verziou starej „veľkej hry“, ktorej pravidlá povoľovali a dokonca diktovali považovať celé národy za odrazové mostíky (alebo pešiakov), povedané dnešnou terminológiou, k bohatstvu a nadvláde nad tretou krajinou, ktorá sa zase stala iba odrazovým mostíkom v nekonečnom procese expanzie a akumulácie moci. Práve o tejto reťazovej reakcii, ktorá charakterizuje imperialistickú mocenskú politiku a ktorú v ľudskej rovine najlepšie predstavovala postava tajného agenta, Kipling povedal (v románe *Kim*): „Veľká hra sa končí, až keď sú všetci mŕtvi. Skôr nie.“ Jediný dôvod, prečo sa jeho proroctvo nesplnilo, boli ústavné obmedzenia národného štátu, kým dnes sa naša jediná nádej, že sa jeho proroctvo v budúcnosti nesplní, opiera o ústavné obmedzenia americkej republiky plus o technologické prekážky nukleárneho veku.

To však neznamená popretie toho, že k neočakávanému znovuoživeniu imperialistickej politiky a metód dochádza za značne zmenených podmienok a okolností. Iniciatíva na zámorskú expanziu sa posunula z Anglicka a zo západnej Európy na západ do Ameriky a iniciatíva na kontinentálnu expanziu do geograficky priľahlých oblastí už nevychádza zo strednej a z východnej Európy, ale výlučne z Ruska. Imperialistická politika privodila viac než ktorýkoľvek iný jednotlivý faktor úpadok Európy a zrejme sa naplnili aj proroctvá štátnikov a historikov, že po bokoch európskych krajín na východe aj na západe sa objavia dvaja giganti ako dediči jej moci. Dnes už nikto neospravedľňuje expanziu na jednej strane tým, že ide o „bremeno bieleho muža“, a na druhej strane tým, že ide o „rozšírené kmeňové vedomie“, ktoré sa usiluje o zjednotenie ľudí podobného etnického pôvodu; miesto toho počúvame o „záväzkoch“ voči klientským štátom, o zodpovednosti moci, o solidarite s revolučnými národnooslobodzovacími hnutiami. Z nášho politického slovníka napokon zmizlo aj samotné slovo „expanzia“, namiesto ktorého, no vo veľmi podobnom význame, používame dnes slová ako „rozširovanie“, prípadne v kritickom zmysle „prílišné rozširovanie“. Z politického hľadiska je oveľa dôležitejšie,

že súkromné investície do vzdialených krajín, pôvodne hlavný hýbatel' imperialistického rozvoja, dnes prevyšuje zahraničná pomoc, hospodárska a vojenská, poskytovaná priamo vládam. (Len v roku 1966 vynaložila americká vláda na hospodársku pomoc a zahraničné úvery 4,6 miliardy dolárov plus v desaťročí 1956 až 1965 na vojenskú pomoc 1,3 miliardy ročne, kým investície súkromného kapitálu predstavovali 3,69 miliardy dolárov v roku 1965 a 3,91 miliardy v roku 1966.)¹ To znamená, že éra takzvaného dolárového imperializmu, špecifickej americkej verzie imperializmu z obdobia pred druhou svetovou vojnou, ktorá nebola politicky taká nebezpečná, sa definitívne skončila. Súkromné investície – „aktivity tisícok amerických spoločností pôsobiacich v stovkách zahraničných krajín“ a „sústredené v najmodernejších, najstrategickejších a najrýchlejšie sa rozvíjajúcich sektoroch zahraničnej ekonomiky“ – vyvolávajú mnoho politických problémov, aj keď nie sú pod ochranou štátnej moci,² pričom zahraničná pomoc, aj keď poskytovaná z čisto humanitárnych dôvodov, je svojou povahou politická presne preto, lebo nie je motivovaná snahou o zisk. V krajinách, ktoré sa stali politickou a hospodárskou pustatinou, zmizli miliardy vynaložených dolárov v dôsledku korupcie a nekompetentnosti ešte skôr, než sa v nich mohlo naštartovať čokoľvek produktívne, a tieto peniaze už nie sú „prebytočným“ kapitálom, ktorý sa nemohol výnosne a prospešne investovať v domácej krajine, ale čudným produktom čistého nadbytku; sú to peniaze, ktoré si bohaté krajiny, čo na to majú, môžu oproti tým, čo na to nemajú, dovoliť stratiť. Inými slovami, motív zisku, ktorého dôležitosť sa v imperialistickej politike často preceňovala aj v minulosti, teraz úplne zmizol; obrovské straty spojené s imperializmom si môžu dovoliť len veľmi bohaté a veľmi mocné krajiny.

Je pravdepodobne predčasné a nepochybne nad rámec môjho zámeru analyzovať a vyhodnocovať s akoukoľvek mierou dôvery tieto súčasné trendy. Dokonca aj dnes sa však s neprijemnou jasnosťou javí sila istých, zdanlivo nekontrolovateľných procesov, ktoré majú tendenciu rozmetať všetky nádeje na ústavný vývoj v nových krajinách a podkopávať republikánske inštitúcie v tých starých. Existuje až priveľa príkladov, ktoré by stačili na to, aby sa dal urobiť čo len ich povrchný výpočet, no vzostup „neviditeľnej vlády“ tajných služieb, ktorých dosah na vnútorné záležitosti,

.....
¹ Údaje sú citované in: Leo Model, *The Politics of Private Foreign Investment* a in: Kenneth M. Kauffman a Helena Stalson, *U. S. Assistance to less developed Countries, 1956–65*, oboje in: *Foreign Affairs*, júl 1967.

² Už citovaný článok L. Modela (s. 641) poskytuje veľmi cennú a relevantnú analýzu týchto problémov.

kultúrne, vzdelávacie a hospodárske sektory nášho života bol odhalený len nedávno, je príliš zlovestným znamením, aby sme ho prešli mlčaním. Nie je dôvod pochybovať o vyhlásení pána Allana W. Dullesa, že spravodajská služba má od roku 1947 „väčší vplyv na vládu než kdekoľvek inde na svete“;³ a nie je dôvod neveriť, že po tomto jeho vyhlásení tento vplyv od roku 1958 zase poklesol. Na smrteľný vplyv „neviditeľnej vlády“ na inštitúcie „viditeľnej vlády“ sa často poukazovalo; menej sa však už vie o intímne tradičnom prepojení medzi imperialistickou politikou a vládou „neviditeľnej vlády“ a tajných agentov. Je mylné si myslieť, že vytvorenie siete tajných služieb v tejto krajine po druhej svetovej vojne bolo odpoveďou na priame ohrozenie jej ďalšej existencie špionážnou sieťou sovietskeho Ruska; vojna vyniesla Spojené štáty do pozície najväčšej svetovej veľmoci a revolučná moc komunizmu riadeného z Moskvy spochybňovala skôr práve túto svetovú moc než samotnú existenciu štátu.⁴

Nech už sú príčiny amerického vzostupu k svetovej moci akékoľvek, rozhodne k nim nepatrí zahraničná politika, ktorá by takýto cieľ premyslene sledovala, ani nejaký nárok na svetovládu. A to isté pravdepodobne platí aj o nedávnych a doposiaľ len váhavých krokoch tejto krajiny k imperialistickej mocenskej politike, na ktorú sa forma jej vlády v porovnaní s inými krajinami tak veľmi nehodí. Obrovská priepasť medzi západnými krajinami a ostatným svetom nie iba a nie najmä v bohatstve, ale aj vo vzdelaní, v technických znalostiach a vo všeobecnej kompetentnosti negatívne ovplyvňovala medzinárodné vzťahy už do začiatku ozajstnej svetovej politiky. A táto priepasť, ktorá sa v posledných desaťročiach pod tlakom razantného rozvoja komunikačných systémov a z neho vyplývajúceho zmršťovania sa pozemských vzdialeností vôbec nezmenšuje, neustála narastala až do súčasných alarmujúcich rozmerov. „Miera populačného rastu v menej rozvinutých krajinách bola v porovnaní s vyspelými krajinami dvojnásobná“⁵ a sám tento faktor, ktorý by mal byť pre tieto

³ Podľa Davida Wisa a Thomasa B. Rossa in: *The Invisible Government*, New York, 1964, s. 2 to povedal pán Dulles vo svojom prejave na Yaleovej univerzite v roku 1957.

⁴ Podľa pána Dullesa musela vláda „vyrážať klin klinom“, ako potom vysvetlil zmysel svojich slov bývalý šéf CIA s odzbrojujúcou úprimnosťou, ktorou sa odlišoval od svojich kolegov z iných krajín. CIA sa musela, samozrejme, vyformovať podľa sovietskej tajnej služby, ktorá je „viac než tajnou policajnou organizáciou, viac než organizáciou rozviedky a kontrarozviedky. Je nástrojom podvratnej činnosti, manipulácie a násilia na tajné zasahovanie do záležitostí iných krajín.“ (Kurzíva autorky.) Pozri Allen W. Dulles, *The Craft of Intelligence*, New York, 1963, s. 155.

⁵ Pozri veľmi poučný článok Orvilla L. Freemana *Malthus, Marx and the North American Breadbasket*, in: *Foreign Affairs*, júl 1967.

krajiny imperatívom, aby požiadali o pomoc tých, ktorí majú nadbytok potravín a technologických a politických znalostí, je súčasne faktorom, ktorý všetku pomoc marí. Je zrejmé, že o čím väčšiu populáciu ide, tým menšiu pomoc *per capita* môže dostať, a pravda je taká, že po dvoch desaťročiach masívnych programov pomoci sú krajiny, ktoré si na začiatku neboli schopné pomôcť sami – ako Japonsko –, ešte chudobnejšie a oveľa vzdialenejšie od hospodárskej či politickej stability. Pokiaľ ide o vyhliadky imperializmu, táto situácia ich enormne zlepšuje z prostého dôvodu, že nikdy nezáležalo menej na čistom počte ľudí; tyranská belošská nadvláda v Južnej Afrike, ktorá je početne prevyšovaná takmer desať k jednej, nebola pravdepodobne nikdy bezpečnejšia, ako je dnes. Práve táto objektívna situácia mení všetku zahraničnú pomoc na nástroj zahraničnej dominancie a stavia všetky krajiny, ktoré pre svoje klesajúce šance na fyzické prežitie túto pomoc potrebujú, pred alternatívu buď akceptovať nejakú formu „vlády podriadených rás“, alebo rýchlo upadnúť do stavu anarchického rozkladu.

Táto kniha sa zaoberá len presne vymedzeným európskym koloniálnym imperializmom, ktorý sa skončil zlikvidovaním britskej nadvlády v Indii. Sleduje rozpad národného štátu, ktorý, ako sa ukázalo, obsahoval takmer všetky prvky nevyhnutné pre následný vznik totalitných hnutí a vlád. Pred epochou imperializmu neexistovalo nič také ako svetová politika, bez ktorej by totalitný nárok na svetovládu nedával zmysel. Počas tohto obdobia nedokázal systém národného štátu vyvinúť nové zásady správy zahraničných záležitostí, ktoré nadobudli globálny charakter, ani vnútiť ostatnému svetu svoje poňatie Pax Romana. Jeho politická úzkoprkosť a krátkozrakosť vyústili do pohromy totalitarizmu, ktorého dovtedy nepoznané hrôzy zatienili zlovestné udalosti a ešte zlovestnejšiu mentalitu predchádzajúceho obdobia. Odborné skúmanie sa takmer výlučne sústredilo na Hitlerovo Nemecko a Stalinovo Rusko na úkor ich menej zhubných predchodcov. Pokiaľ sa o imperialistickej nadvláde nehovorí len ako o nejakej nálepke, javí sa, žiaľ, akoby napoly zabudnutá. To je poľutovaniahodné hlavne preto, ako v rámci udalostí ostatných rokov očividne narastá jej relevancia. Takto sa z oboch strán viedla polemika o nevyhlásenej vojne Spojených štátov vo Vietname v rámci analógie s Mníchovom alebo o iných príkladoch pochádzajúcich z tridsiatych rokov, keď bol totalitný režim naozaj jediným jasným a prítomným, ba až príliš prítomným nebezpečenstvom. Pritom sa však činy a slová súčasnej politiky oveľa hrozivejšie podobajú činom a verbálnym ospravedlneniam, ktoré predchádzali vypuknutiu prvej svetovej vojny, keď iskra v okrajo-

vej oblasti menšieho záujmu všetkých zúčastnených dokázala zapáliť celosvetový požiar.

Zdôrazňovať neblahý význam tohto napoly zabudnutého obdobia pre súčasné udalosti, samozrejme, neznamená, že kocky sú hodené a že vstupujeme do nového obdobia imperialistickej politiky, ako ani to, že imperializmus sa musí za každých okolností skončiť katastrofou totalitarizmu. Akokoľvek sme možno schopní poučiť sa z minulosti, nemusí nám to umožniť poznať budúcnosť.

Hannah Arendtová

júl 1967

PREDSLOV K TRETEJ ČASTI: TOTALITARIZMUS

I

PÔVODNÚ verziu *Pôvodu totalitarizmu* som dokončila na jeseň 1949, viac ako štyri roky po porážke hitlerovského Nemecka a necelé štyri roky pred Stalinovou smrťou. Prvé vydanie tejto knihy vyšlo v roku 1951. V spätnom pohľade sa tie štyri roky, ktoré som strávila písaním, teda od roku 1945 ďalej, javia ako prvé obdobie relatívneho pokoja po desaťročiach zmätkov, chaosu a absolútnych hrôz – po revolúciách, ktoré nasledovali po prvej svetovej vojne, po vzostupe totalitných hnutí a rozvrate parlamentných systémov, po ktorých prišli všetky typy nových tyraníí, fašistických a polofašistických vojenských diktatúr či diktatúr jednej strany, až po zdanlivo pevne ukotvené totalitné vlády opierajúce sa o masovú podporu:¹ v Rusku v roku 1929, o ktorom sa dnes často hovorí ako o „druhej revolúcii“, a v Nemecku v roku 1933.

Porážkou nacistického Nemecka sa jedna časť príbehu uzavrela. Takto sa naskytol zrejme prvý vhodný okamih pozrieť sa na súčasné udalosti retrospektívnym pohľadom historika a s analytickým zápalom politológa, prvá príležitosť pokúsiť sa vypovedať a pochopiť to, čo sa stalo, síce ešte nie *sine ira et studio*, ešte stále so smútkom a s bolesťou, teda so sklonom

.....
¹ Je nepochybne veľmi znepokojujúce, že totalitná vláda sa aj napriek svojmu otvorene zločinnému charakteru opiera o podporu nás. Preto neprekvapuje, že to mnohí učenci, ako aj politici odmietajú uznať. Tí prví veria v zázraky propagandy a vymývania mozgov, tí druhí ju jednoducho popierajú, ako to robil opakovane napríklad Adenauer. Nedávno zverejnené tajné správy o nemeckej verejnej mienke počas vojny (od roku 1939 do roku 1944), vytvorené tajnou službou SS (*Meldungen aus dem Reich. Auswahl aus den Geheimen Lageberichten des Sicherheitsdienstes der SS 1939 – 1944*, editor Heinz Boberach, Neuwied & Berlin, 1965), sú v tomto ohľade veľmi výrečné. Po prvé ukazujú, že obyvateľstvo bolo veľmi dobre informované o takzvaných tajomstvách – masakroch Židov v Poľsku, príprave útoku na Rusko a pod. –, a po druhé „mieru, do akej obete propagandy zostávali schopné urobiť si nezávislý názor“ (s. XVIII – XIX). No najdôležitejším poznatkom je, že tým nebola ani v najmenšom oslabená všeobecná podpora Hitlerovho režimu. Je teda celkom zrejmé, že príčinou masovej podpory totalitného režimu nie je nevedomosť ani propaganda.

k žiaľeniu, no už bez neartikulovanej zloby a bezmocnej hrôzy. (Aj v tomto vydaní ponechávam predslov z pôvodnej verzie, aby som pripomenula atmosféru tých rokov.) V každom prípade to však bola prvá príležitosť uvažovať o otázkach, s ktorými moja generácia musela žiť väčšinu svojho dospelého veku, a preskúmať ich: *Čo sa stalo? Prečo sa to stalo? Ako sa to mohlo stať?* Lebo po porážke Nemecka, ktoré sa premenilo na krajinu ruín a v ktorom mal národ pocit, že uviazol na „bode nula“ svojich dejín, sa objavili doslova nedotknuté hory dokumentov, obrovské množstvo dokumentárneho materiálu o každom aspekte dvanástich rokov existencie Hitlerovej *Tausendjähriges Reich*. Prvé rozsiahle výbery z tohto *ťaživého bohatstva*, ktoré nebolo dodnes patrične preskúmané či uverejnené, sa začali objavovať v roku 1946 v dvanástich zväzkoch diela *Nazi Conspiracy and Aggression* v spojitosti s norimberským procesom s hlavnými vojnovými zločincami.²

Keď v roku 1958 vyšlo druhé (brožované) vydanie tejto knihy, bolo už v knižniciach a archívoch oveľa viac dokumentárneho a iného materiálu týkajúceho sa nacistického režimu. Objavila som vtedy síce mnoho zaujímavého, no nemalo to zásadný vplyv na zmeny v mojej analýze ani na odôvodnenie mojej pôvodnej tézy. Zdalo sa mi vhodné doplniť text mnohými dodatkami a citátmi v poznámkach, čím sa podstatne zväčšil jeho rozsah. Išlo však výlučne o zmeny technickej povahy. V roku 1949 bola známa iba časť norimberských dokumentov a len časť z nich bola preložená do angličtiny. Veľká väčšina kníh, brožúr a časopisov vydávaných v Nemecku v rokoch 1933 až 1945 nebola k dispozícii. Do druhého vydania som zapracovala niektoré významné udalosti po Stalinovej smrti – nástupnícku krízu a Chruščovov prejav na XX. zjazde strany –, ako aj nové poznatky o Stalinovom režime z dobových publikácií. V tomto zmysle som upravila tretiu časť a posledné kapitoly druhej časti knihy, zatiaľ čo prvú časť, týkajúcu sa antisemitizmu, a prvé štyri kapitoly o imperializme som nezmenila. Okrem toho došlo k istým obmenám prísne teoretickej povahy, úzko spojeným s mojou analýzou prvkov totalitného ovládania, ku ktorým som dospela až po uzavretí pôvodného rukopisu, ukončeného pomerne nekonkuzívnymi „Záverečnými poznámkami“. Namiesto týchto „poznámok“, ktoré som presunula do iných kapitol v miere, v akej sa javili

.....
² Skúmanie a uverejňovanie dokumentárneho materiálu bolo od samého počiatku vedené záujmom o zdokumentovanie zločinov, a preto sa ich výber obvykle robil pre potreby obžaloby vojnových zločincov. Vo výsledku došlo k nepovšimnutiu veľkého množstva zaujímavého materiálu. Publikácia uvedená v poznámke 1 na s. XX je vítanou výnimkou z pravidla.